

кримінальних правопорушень, як засудженими так і персоналом місць несповоди.

Насамкінець, квітесенцією підготовки дисертації у пенітенціарній сфері є: проходження аспірантом трьох етапів написання дисертації:

1) підготовчий етап, який передбачає вибір аспірантом предмета дослідження; розгляд і затвердження теми дослідження на кафедрі; вибір наукового керівника, консультанта за спеціальністю наукового пошуку; розробка індивідуального плану дослідження; обговорення теми дослідження на вченій раді та її закріплення у наказі ректора ЗВО;

2) основний етап – це реалізація за період підготовки дисертації індивідуального плану роботи аспіранта; написання наукових статей, тез і основного змісту; щорічний звіт аспіранта на кафедрі щодо підготовки дисертації;

3) завершальний етап – це публічний захист дисертації, отримання диплома.

Література:

1. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>. (дата звернення 21 серпня 2023 року).

2. Богатирьов І.Г. В'язниця в Україні у ХХІ столітті (інноваційна модель). Київ : ВД «Дакор» 2023. 44 с. С. 31.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-321-0-22>

ФОРМУВАННЯ КАРТИНИ СВІТУ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ НАУКИ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ

Кресін Олексій Веніамінович

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент

Міжнародної академії порівняльного правознавства

м. Київ, Україна

Коли науковий образ дійсності формується з певних її фрагментів як одне взаємопов'язане комплексне явище, народжується наука / наукова дисципліна. Корінням цього образу є певна парадигма, і узагальнений образ міг би сприйматися як предмет споглядання, але насправді існують

різні предмети або частина предмета іншої науки, і саме уявлення цих частин дійсності як єдиного явища є процесом створення нового предмета науки/дисципліни. Правда, реальні предмети існують незалежно від погляду дослідника, інші створюються або розвиваються за участю вчених, і об'єднання (обов'язково засноване на певній парадигмі) їх в одне взаємопов'язане комплексне явище саме по собі є фундаментальним об'єктом, а не предметом. Отже, усвідомлення цієї діяльності щодо концептуалізації об'єктів певним чином і моделювання їх зв'язків, взаємодій і, нарешті, їх єдності як автономної грані реальності – це справжнє творення науки.

Не єдиною, не домінуючою, але доволі глибоко й послідовно концептуалізованою назвою цього змодельованого образу є «картина світу». Численні аргументи на користь мого бачення предмета, об'єкта, походження науки і самої назви цього модельованого образу наводяться філософією науки, наукознавством та історією наук. Наприклад, Олександр Петришин відносить наукову картину світу до типів сприйняття навколишнього середовища, які формуються на кожному етапі розвитку суспільства і науки. Це визначає розвиток методології як прогресу пізнавальних можливостей людини і суспільства [1, с. 135].

Одну з перших спеціальних наукових картин світу, фізичну, що претендувала також на загальнонаукове значення, запропонував Ісаак Ньютон. Він у 1685 р. написав працю «De mundi Systemate» («Система світу»), яка у 1687 р. в дещо зміненому вигляді стала частиною (Книга III) його фундаментального трактату «Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica» («Математичні основи натуральної філософії»). Він стверджував, що систему світу можна зрозуміти як щось суто об'єктивне, з механічними/математичними принципами міркування (філософії), вільними від метафізики [4, с. V–VI; 5, т. I, с. 3]. Водночас він усвідомлював обмеження свого предмета, виступаючи не від імені всіх наук, а від імені «науки механіки», й імпліцитно передбачав можливість іншої (біологічної, соціальної, гуманітарної) картини світу: «Наша конструкція бере до уваги не мистецтво, а філософію, і наш предмет – не рукотворні, а природні сили» [5, т. I, с. 3, 5].

Найгострішим фокусом критики Ньютона, хоч і приховано, була теологія, заснована на метафізиці, але його формальний негативний наголос зроблений на метафізичній філософії. Те, що не є сенсуально або технічно спостережуваним і не може бути верифіковано, не може бути предметом для науки: «філософи досі марно намагалися досліджувати природу невідомих сил» [5, т. I, с. 6; т. II, с. 203].

Ньютон не вірив у долю (насправді – у незбагнений Божий план щодо світу) як у сліпу необхідність, «яка, безумовно однакова завжди і скрізь, не могла породити різноманітність речей». І не вірив, що Бог

незалежний від людей і не є однією з живих істот. Бог повинен розумітися як жива найдосконаліша істота і частина природи. Усе, що ми знаємо про нього, походить із «видимості речей» і «шляхів людства». Отже, Бога слід пізнати як явище природи, це знання «належить до натурфілософії» [5, т. II, с. 388–389, 391–392; 6, с. 482–483].

Спосіб мислення (експериментальний або натурфілософський) і осягнення системи світу Ньютона, його методологічні принципи («Загальний схолій» і «Правила мислення») – спостереження та індуктивне узагальнення від окремого до загального (правило III), використання надійних і достатніх зібраних емпіричних даних (правило IV), експериментальна перевірка (правило I) і аналогія (правило II) [5, т. II, с. 202–205, 392–393, 387; 6, с. 484].

Ця наукова картина світу, що вважається класичною і співвідсною з класичним типом раціональності, є, безумовно, детерміністською й механістичною, об'єктивістською, універсалістською, позаісторичною та позациннісною. Вона могла бути і була виключно природничо-технічною, не враховуючи особливостей соціогуманітарного світу.

Одним з перших ідею соціо-гуманітарної наукової картини світу запропонував Іммануїл Кант. Його ідеї були ключовими для трансформації та інституціоналізації соціальних наук. У своїй відомій короткій статті «Що таке Просвітництво» в 1784 році [3] він вимагав від людини піднятися над «самонав'язаною незрілістю», засуджував нездатність сформулювати власне розуміння без керівництва нав'язаної метафізики теології та філософії. Нова модель мислення, вихід із нерішучості, «сміливість користуватися власним розумінням», «наважитися знати», є сутністю Просвітництва, і не може бути досягнута одразу, це повільний процес звільнення від упереджень, процес свідомого і послідовного використання практичного розуму.

У баченні Канта це користування власним розумінням (самостійне мислення) повинно бути науковим і публічним (з метою поширення та обговорення отриманих знань), а також реалізовуватися на практиці (наприклад, на державній службі). І цей науковий пошук веде до формування порядку (як інтелектуальної схеми, так і її реалізації), який є не абсолютним і вічним, а відносним і тимчасовим, що згодом змінюється новим порядком у нескінченному процесі інтелектуального прогресу («прогрес в просвітництві»). Крім того, цей порядок певною мірою є конвенційним, оскільки він базується на згоді більшості вчених, але він не усуває інші погляди як наукового, так і ненаукового характеру.

Питання про сутність такого конвенційного інтелектуального порядку було розвинено в ідеї наукової картини світу низкою філософів науки. Можливо, одне з найглибших філософське бачення картини світу розробив Мартін Гайдеггер. У 1938 р. він прочитав лекцію «Die Zeit des

Weltbildes», яку було опубліковано в 1950 р. німецькою мовою, перекладено англійською принаймні чотири рази з назвами «The Age of the World View» (1951) та «The Age of the World Picture» (1977, 2002, 2009). Має значення як розуміння назви в перекладах, так і час завершення авторського задуму, але я тут зосереджуся на аналізі тексту за перекладним виданням 1977 р.

На думку Гайдеггера, процес дослідження у суспільних і гуманітарних науках полягає в принципі в критиці джерел і «порівнянні всього з усім», яке робить факти порівнянними і таким чином пізнаваними, простежуючи їх до законів і правил з метою реконструкції (і фактично конструювання) «великого плану історії». Цей процес, якщо це «постійна діяльність» із власною методологією, пов'язаний і взаємно посилюється зі спеціалізацією та інституціоналізацією, таким чином розвиваючи наукові дисципліни. Репрезентація буття цими дисциплінами означає його об'єктивацію, піднімається від окремого факту до світу (включаючи світ думки) у його цілісності, не копіюючи, а конструюючи картину світу як систему для кожної з таких дисциплін. Ці картини світу тимчасові, тому що це картини, які ми готові побачити й зрозуміти зараз [2, с. 121–128].

Філософ писав, що в середні віки світ сприймався як Боже творіння, тому «пізнати не означає шукати; радше це означає правильно розуміти авторитетне Слово та владу, яка його проголошує». Світ розумівся як об'єктивний, мислення і буття – як тотожні, немає місця для суб'єктивного сприйняття і репрезентації реальності [2, с. 121, 129–130, 140].

Часом першого наукового конструювання картини світу став Новий час. Репрезентація в Модерні (Гайдеггер вказує ще точніше на кінець XVIII ст.) означає відношення чогось із самим собою як «чогось, що стоїть навпроти» та створення концептуальної моделі цього чогось, вставляючи себе в цю модель. Людина свідомо стає в центр створеної нею моделі нового світу і таким чином стає *суб'єктом* як «Я є» і «Ми є», будучи частиною конкретного суспільства і людства, а модель стає антропологічною. «Слово «картина» тепер означає структуроване зображення, створене людиною» [2, с. 130–133, 151].

Для побудови цієї картини світу необхідна наука як дослідження, а не філософія. Упорядкування знань і побудова несуперечливої системи репрезентації є важливими для цієї картини. Дослідження є постійним і відкритим процесом, і тому, якщо «первісна сила проектування відсутня» на певному етапі розвитку картини, вона може виродитися в «поверховість системи, яку просто сфабрикували та зібрали воедино» [2, с. 134, 139–141]. Під «первісною силою» тут можна розуміти відображення певної цінності та наукової парадигми, здатної адекватно репрезентувати правову реальність. Отже, завжди існує можливість

конструювання нової картини світу, набуття нею конвенційності та домінування.

Таким чином, найвищою метою кожного автономного дослідницького дискурсу, який претендує на роль наукової дисципліни, є конструювання та реалізація свого бачення та місії як особливої картини світу – концептуалізованої та структурованої моделі аспекту чи фрагмента реальності, доступного за допомогою його парадигми, програма та методи дослідження. Залежно від різних модусів наукової раціональності цю картину світу можна розглядати як об'єкт, суб'єкт або мету наукової дисципліни, але вона в будь-якому разі залишається основним питанням наукової дисципліни, навіть якщо воно не так сформульоване.

Література:

1. Петришин О. Проблеми соціалізації права та соціологізації правової науки. *Право України*. 2011. № 8.
2. Heidegger M. *The Age of the World Picture* / Transl. and ed. by W. Lovitt / Heidegger M. *The Question Concerning Technology and Other Essays*. New York, London, 1977.
3. Kant I. *What Is Enlightenment?* / Transl. by M.C. Smith. URL: <http://www.columbia.edu/acis/ets/CCREAD/etscc/kant.html>
4. Newton I. *A Treatise of the System of the World* / Transl. into English. 2nd corr. ed. London, 1731.
5. Newton I. *The Mathematical Principles of Natural Philosophy* / Transl. into English by A. Motte: in 2 vols. London, 1729.
6. Newton I. *Philosophiae naturalis principia mathematica*. 2 ed. Cantabrigiae, 1713.